

ӘОЖ 339.137

**КӘСІПОРЫННЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ
ИННОВАЦИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ**

Шахманова Жансая Бейбитовна

zhansaya_0497@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ экономика факультетінің магистранты,

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – Э.Б. Тлесова

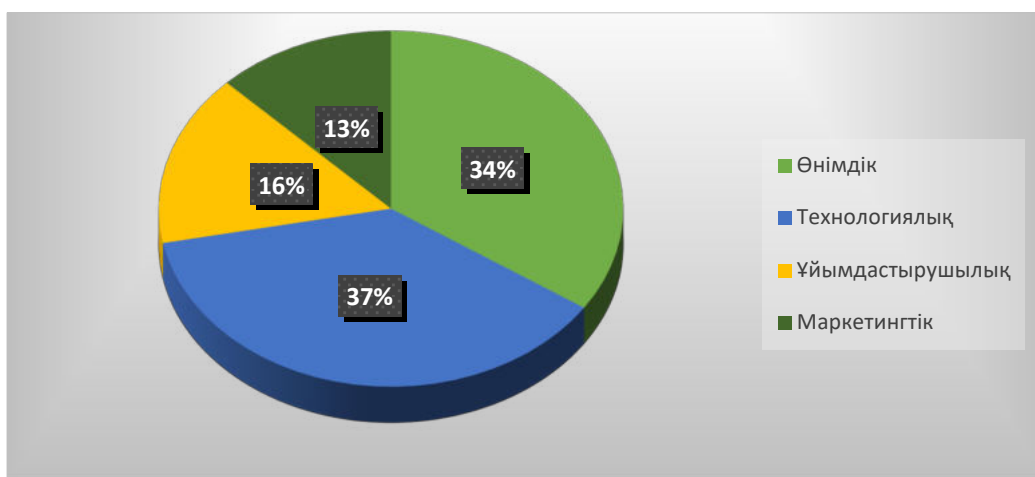
Қазіргі уақытта инновациялық қызметтің кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігіне әсер ету фактісі кеңінен танылған. Соңғы онжылдықтар ішінде бірқатар отандық және шетелдік зерттеулер қазіргі экономиканың маңызды экономикалық категориялары ретінде инновациялар мен бәсекеге қабілеттілік тетіктерін зерттеуге арналған. А. Баркер, П. Друкер, Ф. Янсен, В.М. Анипин, А.А. Дагаев, С. Гейн, Ф. Найт, С.Р. МакКоннелл, С.Дж. Бру, М.

Портер, Р.Фатхутдинов, С. Литовченко, А. Кендюхов, И. Кондаурова және т.б. ғалымдардың көптеген еңбектері инновациялық зерттеулермен байланысты.

Еліміздің экономикалық дамуының маңызды проблемасы бәсекеге қабілетті өнім шығару мен ішкі және сыртқы нарықтарда отандық кәсіпорындардың бәсекелестік позицияларын нығайту болып табылатыны сөзсіз. Осыған байланысты елдің кәсіпорындары мен экономикасының бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етудің негізгі факторларының бірі жаңа немесе жетілдірілген өнімді (тауар, жұмыс, қызмет), оны өндіру немесе қолдану тәсілін (технологиясын), өндірісті және сатуды ұйымдастыру саласындағы жаңа енгізілуді немесе жаңғыртуды білдіретін, экономикалық пайданы алуға ықпал ететін және қалыптастыруға жағдай жасайтын немесе өнімнің (тауардың, жұмыстың, қызмет көрсетудің) тұтынушылық қасиеттерін жақсартатын инновациялар болып табылады [1].

Зерттеулер көрсеткендей, инновациялық қызмет кәсіпкерлерге нарықтық жағдайға байланысты қаржы-экономикалық процестер динамикасы тұрғысынан тиімді дамуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, кәсіпорындардың инновациялық қызметінің келесі түрлерін бөлуге болады:

- 1) заманауи немесе жетілдірілген өнім түрлерін дамытуға және өндіруге байланысты - өнімдік;
- 2) басқару құрылымы мен өндіріс әдістерін жетілдіруге байланысты - ұйымдастырушылық;
- 3) өнімді өткізу мен қолданудың жаңа бағыттарын іздейтін - маркетингтік;
- 4) технологиялық, соңғы немесе жетілдірілген өндірістік процестер, технологиялар) (1-сурет) [2].

Сурет 1 - Кәсіпорындардың инновациялық белсенділігінің түрлері
Ескерту – сурет [4] деректер негізінде құрастырылған

Шаруашылық жүргізуші субъектілердің бәсекеге қабілеттілігі мен тұрақты дамуы проблемаларының маңыздылығы Қазақстан Республикасының Мемлекеттік әлеуметтік-экономикалық бағдарламаларында да атап өтіледі, онда елдің инновациялық даму қажеттілігіне және оны ынталандыруға ерекше назар аударылады [3].

Тиімді инновациялық қызметті жүзеге асыру үшін кәсіпорындарда экономикалық жарияланымдарға сәйкес біріктірілген инновациялық әлеует болуы керек деп айтуға толық негіз бар (2-сурет):

- а) сандық және сапалық жағынан инновацияны енгізуге қатысатын еңбек ресурстары;
- б) табиғи ресурстар және олардың комбинациясы;
- в) жаңа өндірістік активтер мен технологиялар;
- г) инновациялық қызметті жүзеге асыру үшін нормалар мен ережелер жиынтығы түріндегі институционалдық компоненттер;
- д) инновациялық қызметтің нысандары;

д) ақпараттың қол жетімділігі мен сапасы.

Сурет 2 - Кәсіпорынның иновациялық әлеуетінің құрамы
Ескерту – сурет [3] деректер негізінде құрастырылған

Иновациялық процестің басталуы - ішкі және сыртқы факторлар әсер ететін шаруашылық жүргізуші субъектінің барлық бөлімшелерінің шығармашылық кәсіпкерлік қызметінің нәтижесі. Осыған байланысты иновациялық процесті келісілген басқаруға қол жеткізу оған сәйкес келетін стратегиялық шешімдердің кәсіпорынның жалпы мақсаттарымен және оның даму стратегиясымен байланысын қамтамасыз ету негізінде ғана мүмкін болады. Осы тұрғыдан алғанда, иновациялық стратегиялық шешімдер келесі стратегиялық шешімдер болып табылады:

- нарық түрін таңдау;
- нарық сегменттерін бөлу;
- мақсатты тауашаны анықтау;
- технологияны дамыту;
- тауарлар мен қызметтерді таңдау;
- даму, өндіріс және маркетинг саласындағы ынтымақтастық туралы шешім қабылдау;
- жоспарланған сату көлемін анықтау.

Шикізат базасы мен қуатты өндірістік базасы болған кезде Қазақстан шикізат өнімдерін импорттаушы болып қалады. Одан әрі өңдеу үшін шикізаттың көп бөлігі елден қандай да бір шектеулерсіз шығарылады, сол арқылы өндіріске баға жетпес зиян келтіреді. Бұл жағдайда республиканың кеден саясаты шешуші рөл атқарады.

Кәсіпорындардың өндіріске иновацияларды енгізу мен пайдалануды өздігінен инвестициялай алмайтынын атап өту қажет. Ал, өнеркәсіптік кәсіпорындар әлемдік заманауи эзирлемелер мен технологияларға сәйкес келмейтін моральдық ескірген жабдықтармен жабдықталған.

Қазақстанда өнеркәсіпке арналған жабдықтар шығаруға маманданған зауыттар мүлдем жоқ. Қалыптасқан жағдайдан шығу - дамыған елдерден жабдықтар сатып алу. Сала үшін жабдықтардың негізгі жеткізушілері - Германия, Италия, Швейцария, Жапония, Англия сияқты елдер болып табылады. Тек Қазақстанның ғана емес, ТМД елдерінің өнеркәсіп

өндірушілері алдында өнеркәсіпті техникалық қайта жарақтандыру мәселесі өткір проблема, пайдаланылатын технологиялар жетекші өндірушілердің әзірлемелерімен салыстырғанда 10-20 жылға ескірген.

Техникалық-технологиялық жабдықтар туралы айтатын болсақ, кадрларды даярлау мен қайта даярлауға назар аудару қажет. Инновациялық технологиясы бар қазіргі заманғы жабдықтарда жолға қойылған жұмыс үшін қолда бар кадрлар жетекші елдерде, мүмкіндігінше жабдықтар мен технологияларды өндіруші елдерде біліктілік қайта даярлаудан өтуі тиіс.

Соңғы әлемдік жетістіктерді ескере отырып, өнеркәсіп жабдықтарын дамытудың келесі негізгі үрдістерін атап өтуге болады: электроника және микропроцессорлық техниканы конструкцияларда пайдаланудың арқасында машиналарды автоматтандыру, компьютерлендіру деңгейін арттыру, шығарылатын өнімнің сапасын жақсарту кезінде жабдық өнімділігінің өсуі, өндірілетін өнімнің сапасын арттыру және ассортиментін кеңейту, сондай-ақ еңбек жағдайларын жақсарту. Барлық аталған параметрлерге Германия, Швейцария, Жапония, Италия және Англия сияқты елдердің жабдық өндіруші-фирмалары сәйкес келеді.

Инновациялық белсенділікті анықтау үшін біз ЖІӨ және соңғы жылдардағы инновациялық өнімнің көлемі туралы статистикалық мәліметтерді талдадық. Инновациялық өнімдердің көлемі - есепті жылы инновацияларды әзірлеуге және енгізуге байланысты әртүрлі іс-шаралар негізінде шығарылған өнімдерді қамтитын көрсеткіш. Төменде біз бірнеше жыл ішінде өндірілген инновациялық өнімнің өнеркәсіптік өнімнің жалпы көлеміндегі үлесі 3%-дан сәл асып кеткендігі туралы мәліметтер келтіреміз; 2017 жылы ол 3,7% жетті [4].

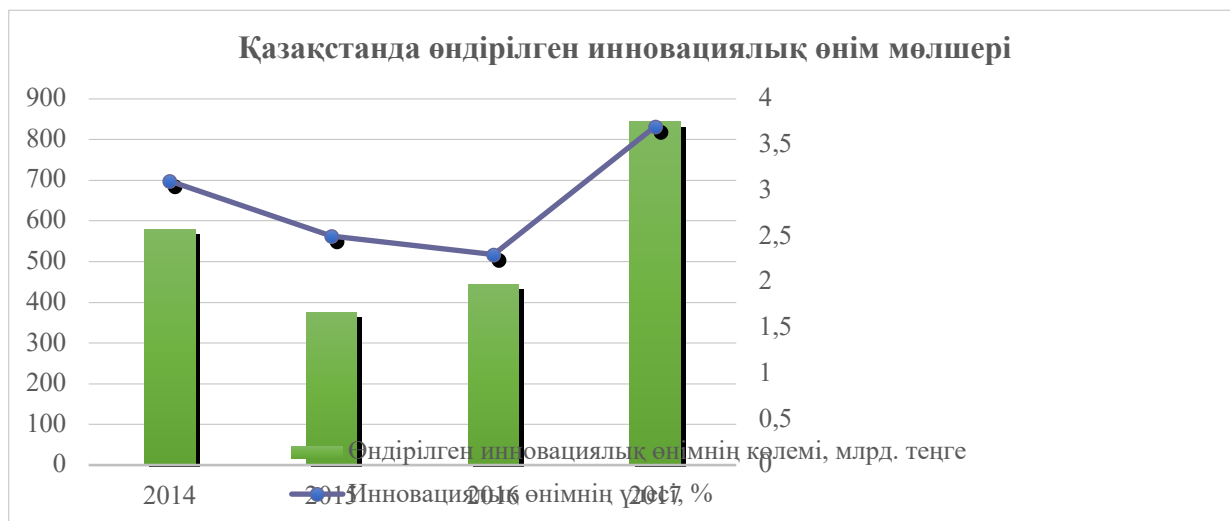
Суреттен байқағанымыздай, инновациялық өнімнің жалпы өндіріс үлесінде динамикасы оң болғанымен, 2015-2016 жылдары көрсеткіш күрт төмендеген (сурет 3).

Дамыған елдердің тәжірибесі көрсеткендей, жаңа білімі бар жаңа технологиялардың, өнімдер мен жабдықтардың үлесіне ЖІӨ өсімінің 70%-дан 85%-ға дейін келеді.

Әлемдік тәжірибе инновацияларды әзірлеу мен енгізу - бұл кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттыруға жол ғана емес, сонымен қатар елдің экономикалық дамуын Елеулі ынталандыру екендігін куәландырады. Инновациялық процестер көбінесе болашақ дамудың бағыттары мен үрдістерін анықтайды. Бәсекелестік күресте жаңалықтарды кеңінен қолданатын және инновациялық саланы дамытатын елдер ғана өз позицияларын сақтап, кеңейтуде.

Сондай-ақ, сапалы адами капиталдың болуы өнеркәсіпті табысты дамытудың ажырамас шарты болып табылады, өйткені қазіргі жағдайда экономикалық өсу ғылыми-техникалық прогреспен, бірінші кезекте еңбек ресурстарының кәсіби сапасымен теңестіріледі.

Сондықтан жоғары оқу орындары, колледждер, өнеркәсіпті кәсіби кадрлармен және ғылыми әзірлемелермен қамтамасыз ететін ғылыми-зерттеу институттары сияқты элементті атап өтпеуге болмайды. Жоғары оқу орындарының базасында жаңа технологияларға оқыту үшін сала мамандарының біліктілігін арттыру курстарын ұйымдастыру қажет.

Сурет 3 - Қазақстанда өндірілген инновациялық өнім мөлшері
Ескерту – сурет [4] деректер негізінде құрастырылған

Инновациялық қызметті дамыту, жаңа технологияларды әзірлеу және өндірісте белсенді пайдалану өнеркәсіптің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге ықпал ететін болады. Осылайша, қазіргі заманғы жағдайларда кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге инновациялық қызметті жандандырудың тиісті түрде ұйымдастырылған процесі негізінде ғана қол жеткізуге болады. Инновацияларды әзірлеу және енгізу жалпы елдің экономикалық дамуын ынталандырумен кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізі болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Кирцнер, И. Конкуренция и предпринимательство //И. Кирцнер. - М.: ЮНИТИ, 2012. -302 с.
2. Кобрин Ю.П. Инновации - условие конкурентоспособности //Экономист. - 2004. №12. - С.23-29.
3. Қазақстан Республикасының стратегиялық даму жоспары.
4. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің ресми сайты www.stat.gov.kz.